

Advokatforeningens årstale 2013

Straff som fortjent

Når er straffene strenge nok?

1 Innledning	side 2
1.1 Temaet	2
1.2 Kravet om strengere straffer	2
1.3 Bakteppet	3

2 Straffene i Norge har blitt strengere	4
2.1 Straffeskjerpelsene	4
2.2 Lovgivers metoder for å skjerpe straffene	5

3 Folks oppfatning av straffenivået i Norge – den allmenne rettsfølelse	7
3.1 Straffens begrunnelse og legitimitet	7
3.2 Forskning og undersøkelser	9

4 Hvilket klima foregår debatten i?	12
--	-----------

5 Avslutning	13
---------------------	-----------

Sluttnoter	14
------------	-----------

1 Innledning

1.1 Temaet

Velkommen til Advokatforeningens årstale 2013.

Årets tema er kravet om strengere straffer.

Da Stortinget i 2010 ga sin tilslutning til Regjeringens forslag om å skjerpe straffene for de fleste volds- og seksualforbrytelser, var det alminnelig enighet blant representantene om at fengselsstraffene måtte bli lengre.¹ Kritikken var begrenset til at straffeskjerpelsene ikke var omfattende nok.

Til tross for straffeskjerpelsene som ble vedtatt, kreves det i dag enda strengere straffer. Det skjer mens vi umulig kan ha rukket å ha sett virkningene av endringene i 2010.

Strengere straff, gjerne begrunnet med folks rettsfølelse, blir svaret på enhver kriminalitetsutfordring. Det finnes knapt en politiker som tar til motmæle.

Etter min mening skyldes det at Stortinget ikke vet at det er i utakt med befolkningen.

1.2 Kravet om strengere straffer

Kravet om strengere straffer kommer regelmessig opp i forbindelse med gruoppvekkende enkeltsaker. Sigrid-saken fra Oslo og Anja-saken fra Ålesund er eksempler på dette. Sakene er opprivende og de skjerpene omstendighetene ofte åpenbare.

Kravet om strengere straff fremsettes også mer generelt. Vi finner det i mediernes lederartikler, leserinnlegg og kommentarspalter. Vi finner det også i flere partiprogrammer.

I Fremskrittspartiets program kan vi lese:

«Dagens straffenivå i Norge er for mange typer forbrytelser så lavt at det ikke harmonerer med befolkningens rettsoppfatning.»²

Justisministerens parti hadde i årets valgkamp helsides avisannonser med hovedteksten «Mer politi – strengere straffer».

Høyre understreker i sitt program at straffenivået skal reflektere:

«... alvorlet knyttet til den enkelte kriminelle handling. Alvorlige forbrytelser som drap, vold, voldtekt, overgrep, menneskehandel og terror skal straffes strengt, og strafferammene for slike forbrytelser bør utnyttes i større grad.»³

Regjeringserklæringen viser i tillegg at de akter å heve straffenivået der gjerningspersonen har begått flere straffbare forhold, samt skjerpe vilkårene for prøveløslatelse.⁴

Også utenfor regjeringspartiene mener man at straffene må bli strengere. I Kristelig Folkepartis program heter det:

«Strafferammene og straffutmålingen må gjenspeile hvor alvorlig samfunnet ser på forskjellige typer kriminalitet. KrF mener at straffenivået i volds- og sedelighetsaker skal heves, og forventer at domstolene følger opp Stortingets signaler og at hele strafferammen brukes.»⁵

Tilsvarende mener SV at straffenivået i visse typer saker må økes.⁶

1.3 Bakteppet

Da jeg i august i år deltok på Nordisk Kriminalistmøte i Oslo, var Riksadvokaten blant foredragsholderne. Han fremholdt at den liberale rettsstat er en umistelig verdi og at vi må beholde det humane preg i vår strafferett. Jeg fikk inntrykk av at lederen for påtalemyndigheten følte seg litt alene som modererende kraft i den strafferettslige debatten.

Det er prisverdig at Riksadvokaten tar opp temaet. Advokater som arbeider med straffesaker og forskere har lenge vært opptatt av dette. Problemet er at slike synspunkter alt for lett overdøves av ropet om stadig strengere straffer.

Sakens alvor krever en mye mer nyansert debatt enn det vi har sett de siste 10–15 årene.

For det første kommer det ikke frem at straffene allerede *er* skjerpet. Dette gjelder særlig der hvor kravet om strengere straffer er sterkest.

For det andre tar politikerne det for gitt at folk ønsker strengere straffer. Slik er det ikke. Politikernes feilslutning har forledet debatten.

For det tredje medfører debattklimaet at diskusjonen fordreies og vanskelig lar seg gjennomføre på et balansert og prinsipielt nivå. Den styres av de opprivende enkeltsakene.

Jeg har full forståelse for at politikere som mennesker blir like indignert, fortvilet og rasende som alle oss andre over grusomme enkeltsaker. Men jeg forventer samtidig at de som folkevalgte tar debatten om straff på et prinsipielt nivå, og treffer sine beslutninger på et slikt grunnlag.

2 Straffene i Norge har blitt strengere

2.1 Straffeskjerpelsene

La meg begynne med det man i samfunnsdebatten lett overser:

De siste årene har det skjedd flere vesentlige økninger i straffnivået, ikke minst i 2010.

La meg ta noen eksempler.

I 2000 dømte Høyesterett to menn til ubetinget fengsel i 120 dager for å ha hatt samleie med en sovende kvinne.⁷ I dag omfattes en slik handling av voldtektsparagrafen,⁸ og *minstestrafen* for den samme handlingen er fengsel i 3 år.

I forarbeidene til den siste straffeskjerpelsen for voldtekt i 2010, ble normalstraffen for voldtekt til samleie satt til fengsel i fire år, mot tidligere 2 år og 8–9 måneder.⁹ Dette er fulgt opp av Høyesterett.¹⁰ Til sammenligning er det normale straffnivået for voldtekt til samleie om lag to år i Danmark.¹¹

Foruten voldtekt omfattet straffeskjerpelsene i 2010 blant annet mishandling i nære relasjoner, legemsfornærmelser og legemsbeskadigelser.¹²

Det hører med til historien at regjeringen også foreslo å øke strafferammen for *grov* legemsbeskadigelse og grov mishandling i nære relasjoner fra 6 til 8 år. Etter at proposisjonen var sendt til Stortinget, fant man ut at dette ville gi domfelte et ubetinget krav på ankebehandling. Regjeringspartiene stemte dermed mot regjeringens forslag, mens opposisjonspartiene stemte for.¹³ Kravet om strengere straffer måtte således vike for administrative og økonomisk hensyn. Men selv om forslaget ble nedstemt, er likevel normalstraffnivået for de grove legemskrenkelsene hevet på bakgrunn av signalene fra lovgiver.¹⁴

Minstestrafen for drap ble i 2010 hevet fra 6 til 8 år, mens normalstraffnivået ble angitt til 12 år – mot tidligere 10 år.¹⁵ Rundt 1990 lå for øvrig det normale straffnivået for drap på 7 til 8 år.¹⁶

Nylig ble det foreslått å øke strafferammen for brudd på innreiseforbud fra seks måneders fengsel til to år. Gjentakelse skal straffes enda hardere – med inntil fire års fengsel.¹⁷

Straffen for gjengangerkriminalitet ble skjerpet gjennom en lovendring i 2003.¹⁸ Maksimumsstraffen er nå forhøyet til det dobbelte av normalstrafferammen. Tidligere ble maksimumsstraffen normalt økt med en halvpart.

Samme år ble det også gitt anledning til å fordoble maksimumsstraffen ved organisert kriminalitet.¹⁹

Og til slutt: På 1970- og 80-tallet ble straffene for narkotikalovbrudd skjerpet.²⁰ Mens maksimumsstraffen for slike lovbrudd inntil 1964 var fengsel i 6 måneder, er den i dag fengsel i 21 år.

Det er flere eksempler, men jeg skal la dem ligge.

Vi befinner oss heldigvis milevis fra de straffene som amerikanerne har funnet hensiktsmessig: Ariel Castro ble i år dømt til 1000 års fengsel og livstidsstraff uten prøvetid for å ha holdt tre kvinner fanget i ti år og misbrukt dem seksuelt. Dudley Kyzer fikk i 1981 10 000 års fengsel og to livstidsstraffer for å ha drept tre personer. Verdensrekorden stammer imidlertid visstnok fra Spania, hvor en 22 år gammel postmann i 1972 ble kjent skyldig i å ha forsømt seg i leveransen av 42 000 brev. Han fikk 384 912 år.

Vi vil selvfølgelig aldri oppleve noe lignende i Norge. Men eksemplene viser hvor ille det kan gå når krav om strenge straffer er uten forankring i en prinsipiell vurdering av straffens formål og virkninger.

2.2 Lovgivers metoder for å skjerpe straffene

a) Innledning

Lovgiver har benyttet flere ulike teknikker for å gjennomføre straffeskjerpelsene.

Tradisjonelt har straffeskjerpelser skjedd gjennom å øke de øvre strafferammene og innføre eller heve minstestrammer. De senere årene har lovgiver i tillegg skjerpet straffene gjennom konkrete anvisninger av normalstraffenivået i forarbeidene til lovendringer.

b) Minstestrammer

Bruken av minstestrammer ble diskutert inngående i forarbeidene til straffeloven av 2005 – både av Straffelovkommisjonen og høringsinstansene. Synspunktene varierte. Advokatforeningen var og er bekymret for bruk av minstestrammer, fordi den har flere uheldige virkninger.

Én ting er at minstestrammen innskrenker domstolens mulighet til å fastsette den straffen som er riktig i hvert enkelt tilfelle. Da Høyesterett i 1958 måtte dømme en alkoholisert fisker til fengsel i to år og en måned for tyveri og konsum av kompasspryt, ga retten signaler om at benådning ville være det riktige.²¹

Minstestrammer kan óg føre til frifinnelser i tilfeller hvor en slik straff oppfattes som særlig urimelig – selv om bevisene er tilstrekkelige til domfellelse.

Nå er det kanskje ikke denne siden av minstestrammen vi advokater er mest opptatt av. Men dette var sentralt da man i 1963 reduserte minstestrammen for voldtekt til samleie fra tre til ett år.²²

Bak initiativet til lovendringen stod blant andre Norske Kvinners Nasjonalråd, som etter et foredrag av daværende statsadvokat Dorenfeldt var blitt gjort oppmerksom på problemstillingen. Dorenfeldt hadde gjennom samtaler med en rekke lagrettemedlemmer fått inntrykk av at de i ganske stor utstrekning vek tilbake for å kjenne tiltalte skyldig på grunn av de alvorlige konsekvensene det ville få for vedkommende.²³

Risikoen for frifinnelse ble ógså fremholdt av Justisdepartementet i forarbeidene til straffeloven av 2005.²⁴ Under henvisning til blant annet «de senere års kriminalpolitiske klima» kom departementet likevel til at det var uaktuelt å oppheve alle bestemmelser om minstestrammer. Som kjent er minstestrammen for voldtekt i dag igjen 3 års fengsel.

I følge en oppstilling av Trøndelag statsadvokatembeter endte 5 av 6 ankebehandlede tiltaler fra 2012 for såkalte sovevoldtekter²⁵ med nedsubsumering eller frifinnelse uten begrunnelse i lagmannsretten – etter fellende dom i tingretten.²⁶ Kan dette være en effekt av den nye minstestrafen?

Andre konsekvenser av minstestraft er økt bruk av lange betingede fengselsstraffer.

Minstestraft er også prinsipielt betenkelig: Det er domstolenes oppgave å gjøre konkrete, skjønsmessige vurderinger av straffverdigheten. Ved minstestraft griper lovgiver for langt inn i denne oppgaven.

c) Angivelse av hvor normalstraffenivået skal ligge

Da straffene ble skjerpet for ulike typer volds- og seksualforbrytelser i 2010, benyttet lovgiver seg av en prinsipielt ny teknikk. Kombinert med endringer i strafferammene ble det gitt klare føringer på hvor normalstraffenivået skulle ligge. Tidligere har man ment at det var tilstrekkelig å angi at formålet med lovendringen er å øke straffenivået uten å gi konkrete signaler om hvor stor økningen skal være.²⁷

Denne teknikken er bedre enn minstestraft, men vi advarer likevel mot den. Jo mer detaljert lovgiver uttaler seg om straffenivåene, jo mindre selvstendig kan domstolene vurdere lovbruddet og de konkrete omstendighetene i saken.

Det er kanskje dette departementet hadde for øye da det i proposisjonen tok følgende forbehold:

«Forslagene i proposisjonen her er på ingen måte ment å rokke ved domstolenes frihet til å fastsette den straff i den enkelte sak som de til enhver tid finner riktig utfra tilgjengelige og relevante straffeutmålingsmomenter, men et tungtveiende slik moment vil nettopp være lovgivers klart uttrykte og begrunnede uttalelser om hvor normalstraffenivåene bør ligge.»²⁸

Den praktiske betydning av dette forbeholdet er begrenset. Det virker som Høyesterett ikke bare føler seg bundet av uttalelsene om normalstraffenivå, men faktisk overoppyller Stortingets intensjoner.

I saker hvor forarbeidene ikke sier noe om normalstraffenivået, har Høyesterett på eget initiativ i flere tilfeller angitt hva det skal ligge på. Et eksempel er voldtekt til seksuell omgang,²⁹ hvor normalstraffen er blitt 3 år og 3 måneder.³⁰

Jeg nevner i forbifarten at politimesteren i Vestfold, Rune Bård Hansen, i et innlegg i Aftenposten i år mente at vi på dette feltet nå har fått straffer som rammer «urimelig hardt og er etisk uholdbar[e]».³¹

3 Folks oppfatning av straffenivået i Norge – den allmenne rettsfølelse

3.1 Straffens begrunnelse og legitimitet

Straff er et tilsiktet onde. I samfunn basert på humanistiske verdier må det derfor stilles strenge krav til begrunnelsen for hvorfor vi straffer. Staten kan ikke påføre et menneske et onde uten grunn – og der det ikke foreligger noen grunn, kan staten ikke straffe. Kravet til begrunnelse gjelder også hvordan vi straffer og hvor streng straffen skal være.

I Norge har den dominerende begrunnelsen for straff vært å avskrekke folk fra å begå uønskede handlinger. Strengere straff for seksuelle overgrep mot barn ble i 1992 nettopp begrunnet med at det skulle redusere omfanget.³²

I proposisjonen til den nye straffeloven av 2005 slås det fast at prevensjonsteoriene er nærmest enerådende i moderne vestlig strafferett og at gjengjeldelse ikke kan være straffens formål.³³ Gjengjeldelsen «står oss mer fremmed i dag», uttales det.

En presisering: Både tradisjonell strafferettsteori og lovgiver har vært klar på at begrunnelsen for straff også inneholder elementer av gjengjeldelse. Det forhold at borgerne ser at det blir reagert tilstrekkelig overfor gjerningsmannen, bidrar til at fornærmede og pårørende ikke tar saken i egne hender. Straffen skal dermed bidra til ro og orden i samfunnet.

Jeg er imidlertid uenig i at dagens norske strafferett bare har *elementer* av gjengjeldeshensynet i seg.

Se for eksempel på forarbeidene til straffeskjerpelsene for volds-, draps- og seksualforbrytelsene i 2010. Her var ønsket om gjengjeldelse det fremtredende hensynet. Prevensjonshensynet var nærmest fraværende. Departementet viste til at flere av forbrytelsene er så alvorlige og så krenkende for individet at straffene måtte skjerpes. At straffeskjerpelsene parallelt ble begrunnet i ønsket om en bedre proporsjonalitet i forhold til andre forbrytelser, er egentlig bare et uttrykk for det samme.

Departementet omfavner nå argumenter som ble fremholdt som «fremmed» noen få år tidligere.³⁴

Også i partiprogrammenes begrunnelser for å skjerpe straffene er de preventive hensynene borte.

Det synes akseptert i dag at det dominerende hensynet ved fastsettelse av straffens størrelse i første rekke er hva som anses som rettferdig, noe Høyesterett fremhevet allerede i 1994:³⁵

«Ut fra rettferdstanker – tanker om forholdsmessighet mellom skadevirkninger og straff for ulike lovbruddstyper – mener jeg det kan være grunn til å høyne straffenivået for noen typer voldtektssaker.»

Hensynet til allmennprevensjon er selvfølgelig relevant ved fastsettelse av strafferammer og straffnivå. Men generelt synes det i dag å være alminnelig akseptert at når straffen har nådd et visst nivå, vil i de fleste tilfeller strafferammer og straffnivå mer være uttrykk for noe annet, nemlig hva som vil være en rettførdig gjengjeldelse basert på gjerningens grovhet og skadevirkning.³⁶

Før årstalen i 2007 undersøkte vi hva befolkningen mente burde være hovedbegrunnelsen for å benytte fengselsstraff. Resultatene viste at folk hadde mest tro på rehabiliteringshensynet.³⁷ I år fikk vi TNS Gallup til å gjenta undersøkelsen. Resultatene fra i år viser at gjengjeldelses- og hevtanken samlet sett har fått en større tilslutning – og gått forbi rehabiliteringshensynet.³⁸

Dette reiser spørsmål om straffens legitimitet i et moderne samfunn. Er det legitimt å straffe strengere når det i første rekke er gjengjeldelse og ikke samfunnsnyttens som ligger bak kravet om strengere straffer? Mitt svar på dette vil være nei, men dette er et grunnleggende spørsmål som fortjener en egen årstale.

Jeg nøyer meg her med å ta utgangspunkt i dagens debatt om straffnivået hvor spørsmålet i første rekke synes å være: Hva er en rettførdig forholdsmessighet mellom forbrytelse og straff? Og hvilke kriterier skal man oppstille for å fastsette en rettførdig gjengjeldelse?

Straffelovkommisjonen la til grunn at dagens strafferammer og straffnivå er et resultat av visse målsetninger, antagelser om straffens virkninger og intuitive krav til rettførdighet. Med andre ord et kompromiss mellom rasjonelle overveielser og intuitive betraktninger.³⁹

Et sentralt moment i denne avveiningen er henvisningen til folks rettsfølelse.

I et demokratisk samfunn må den alminnelige rettsfølelse tillegges betydning ved fastsettelsen av strafferammer og straffnivå. Dette er også nødvendig dersom flere av straffens funksjoner skal oppfylles.

Men dette bringer meg tilbake til utgangspunktet: Hva er den allmenne rettsfølelse? Og hvordan forholder aktørene innen strafferettspleien, herunder politikerne, seg til dette begrepet?

«Dette svekker folks rettsfølelse», uttalte daværende leder av Stortingets justiskomite, Per Sandberg, tidligere i år da en drapsmann dømt til 21 års fengsel og 10 års sikring ble løslatt etter 14 år i fengsel.⁴⁰ Og da regjeringen sendte ut et høringsforslag som forlenget minstetid for å begjære løslatelse for forvaringsdømte, ble det begrunnet med at det strider mot samfunnets rettsfølelse når de som dømmes til lovens strengeste straff kan begjære seg løslatt etter ti år.⁴¹

I realiteten peker uttrykket «den allmenne rettsfølelse» hen til en følelse, en verdimeslig oppfatning eller bevissthet blant befolkningen. På mange måter oppsummerer begrepet spørsmålet «Er det slik det bør være?».

I årstalen for 6 år siden reiste vi spørsmålet om den alminnelige rettsfølelsen bare er et argument eller et forsøk på forankring av et argument – med stor grad av mangel på presisjon og med en sterk emosjonell appell.

Vi konkluderte med at den allmenne rettsfølelse kan være både en veileder og en villeder. Den kan forlede oss til å tro at den er et argument, mens den i virkeligheten gjenspeiler noe som ikke eksisterer.

I 2007 var vi opptatt av dommerne og deres forhold til den alminnelige rettsfølelsen. Nå peker vi på politikerne og samfunnsdebatten.

3.2 Forskning og undersøkelser

Det er ikke offentlig kartlagt hva den allmenne rettsfølelsen går ut på. Lovgiver fant det ikke interessant å få undersøkt dette nærmere i forbindelse med ny straffelov. Heller ikke i forbindelse med straffeskjerpelsene som fant sted i 2010, ble det undersøkt hva folk faktisk mener om straff for volds- og seksualforbrytelser.

Men det innebærer ikke at vi står uten kunnskap om befolkningens rettsfølelse når det gjelder straff og straffenivået i Norge. Det finnes faktisk flere undersøkelser om dette.

I boken «Hva synes folk om straffenivået? En empirisk undersøkelse», redegjør førsteamanuensis Leif Petter Olaussen for omfattende undersøkelser av folks rettsfølelse gjennomført høsten 2009.⁴² Hovedtemaet er enkelt: Er det samsvar mellom faktisk straffenivå og den straff som folk synes er passende?

Jeg må si litt om Olaussens undersøkelser ettersom funnene er interessante. De er sikkert velkjent blant mange av dere. Likevel har de ikke fått den oppmerksomheten de fortjener i den alminnelige samfunnsdebatten om straff.

Olaussens undersøkelser besto av flere deler.

Den første delen kartla folks *generelle* meninger om straffenivå og bruk av fengselsstraff.⁴³ Et klart flertall av de spurte var enige i at straffene i Norge stort sett er for milde (68 %), at fengselsstraffene bør bli lengre (63 %) og at voldsforbrytelser bør straffes langt hardere enn i dag (84 %). Som Olaussen bemerker; svarene etterlater ingen tvil om at svært mange på generelt grunnlag gir uttrykk for at straffenivået er for lavt. Dette må ses i sammenheng med at 53 % av de spurte var enig i følgende påstand: «Å være innsatt i fengsel kan nesten betraktes som et hotellopphold, de innsatte har det altfor godt.»

Den andre delen av undersøkelsen kartla holdninger til straff ved bruk av seks konkrete saker. Hver sak beskrev en straffbar handling hentet fra en faktisk straffesak.⁴⁴ Et panel av til sammen seks dommere vurderte først hvilken straff en domstol sannsynligvis ville ha gitt.

Deretter ble folk spurt om hvilken straff de selv ville ha gitt dersom de var dommere.

Olaussens funn kan i grove trekk oppsummeres som følger:

For det første kjenner folk ikke til det faktiske straffenivået og undervurderer dette.⁴⁵ Domstolene utmåler i praksis strengere straffer enn det folk tror.

For det andre var det meget godt samsvar mellom det folket og det dommerne ville gitt som straff.⁴⁶ Ikke i noen av sakene ville et flertall gitt strengere straff enn det faktiske straffenivået. Olaussen peker på at dette var høyst uventet i lys av den sterke misnøyen med straffenivået som kom til uttrykk i undersøkelsens første del.

For det tredje ville folk selv gitt mindre fengselsstraff enn det som faktisk ble utmålt av domstolene.⁴⁷

Olaussen fremhever at når folk undervurderer straffenivået, så kan det forklare hvorfor de er generelt misfornøyd med straffenivået. Olaussen mener at folk trolig ville ha vært tilfreds med straffenivået dersom de hadde hatt kjennskap til dette.

Funnene harmonerer for øvrig med resultatene av en mer uhøytidelig undersøkelse fra Universitetet i Bergen i 2012.⁴⁸ Også den konkluderte med at publikum undervurderer det faktiske straffenivået, og at et ubetinget ønske om strengere straffer ikke synes å ha noen forankring i befolkningen.

Folks undervurdering av straffenivået som en forklaring på den generelle misnøyen med dette, fikk meg til å tenke – kan det samme være tilfelle blant våre folkevalgte?

Vi fikk derfor analyseselskapet QuestBack til å gjennomføre en spørreundersøkelse mot stortingspolitikere.⁴⁹ Selv om det bare var 32 representanter som svarte, mener vi at undersøkelsen sier noe som er av interesse for vårt tema.

Representantene ble presentert for fire forskjellige straffesaker som er avgjort av Høyesterett. En av sakene gjaldt vold.⁵⁰ Her trodde omtrent 84 % av representantene at straffenivået ligger lavere enn det faktisk gjør.

En annen sak gjaldt trygdebedrageri.⁵¹ Der trodde cirka 65 % at det ble gitt bot eller samfunnsstraff, og ikke fengsel, slik retten kom frem til.

Den tredje saken gjaldt voldtekt.⁵² Cirka 90 % trodde her at straffenivået i domstolene ligger lavere enn det faktisk gjør.

Den siste saken gjaldt oppbevaring av narkotika.⁵³ Også her undervurderte hele 90 % av representantene straffenivået, og det relativt kraftig – til tross for massiv offentlig omtale av narkotikasaker gjennom mange år.

Min konklusjon er at også stortingspolitikere undervurderer straffenivået.

Så til spørsmålet om stortingsrepresentantene egentlig ønsker strengere straff enn det faktiske straffenivået. Vi spurte dem om hvilke straffer de ville gitt – uavhengig av gjeldende strafferammer.

Vår lille undersøkelse indikerer at våre folkevalgte generelt egentlig er mer fornøyd med straffenivået enn det de gir uttrykk for i media:

- Cirka 55 % av stortingsrepresentantene ville gitt strengere straff enn domstolen i saken om vold.
- I saken om voldtekt ville derimot cirka 55 % gitt *mildere* straff enn det Høyesterett kom frem til.
- I saken som gjaldt trygdebedrageri ville 58 % idømt bot eller samfunnsstraff, mens Høyesterett fastsatte straffen til 15 dagers ubetinget fengsel.
- Og til sist, når det gjelder narkotikasaken, ville omtrent 84 % av stortingsrepresentantene gitt en straff som er mildere enn den Høyesterett kom frem til.

Undersøkelsen understreker vårt hovedpoeng: Debatten om straff og straffenivå er preget av manglende kunnskap – i dette tilfellet manglende kunnskap om hva som faktisk skjer i domstolene, både blant folket og dets politiske representanter. Straffenivået i narkotikasaken synes for øvrig å være hinsides enhver rettsfølelse. Det er bekymringsfullt at manglende kunnskap om faktisk straffenivå kan være en viktig grunn til at Stortinget vedtar å skjerpe straffene.

I straffesaker er befolkningen representert gjennom ordningen med lekdommere. Hvis det faktiske straffenivået i domstolene er i utakt med befolkningens syn, skulle man tro at dette ville føre til hyppige dissenser hvor lekdommerne ville ha strengere straff enn fagdommeren.

Dette er allerede undersøkt. Det foreligger analyser utarbeidet av Oslo tingrett, domstolene i Trøndelag og Universitetet i Oslo.⁵⁴ Disse viser at meddommerne faktisk ønsker mildere straff enn fagdommeren i cirka to av tre dissenser.

Fagdommerne er ikke overrasket. I forbindelse med Oslo tingretts analyse i 2006 uttalte sorenskriver Geir Engebretsen følgende:

*«Dette samsvarer godt med det inntrykket jeg har hatt som dommer. Mitt inntrykk, og det tror jeg at jeg deler med andre dommere, har vært at meddommere oftere ønsker en lavere straffutmåling enn en høyere.»*⁵⁵

Høyesterettsdommer Magnus Matningsdal uttrykker det samme:

*«Det synes å være en grunnleggende forskjell mellom folks oppfatning om riktig straffenivå når de ser saker omtalt i avisene, og når de som meddommere konfronteres med den enkelte sak og den enkelte tiltalte.»*⁵⁶

Kort oppsummert: Befolkningen ønsker ikke nødvendigvis strengere straffer. Tvert imot. Dette bør gi grunn til ettertanke for dem som krever strengere straffer, og bruker den alminnelige rettsfølelsen som begrunnelse.

Jeg tillater meg et lite sidespor. Det gir mer mening å snakke om straffens innhold. I 2009 ble det gjennomført en undersøkelse for å se på virkninger av konfliktrådsmøter i saker med alvorlig personkrenkende handlinger, som vold og trusler. Et stort antall av de fornærmede svarte at møtene var viktige i prosessen med å få lagt hendelsene bak seg.⁵⁷

Jeg synes derfor det er gledelig at justisministeren vil ha på plass ordningen med egen ungdomsstraff fra neste år. Der er formålet å holde unge lovbrøyttere utenfor fengsel.⁵⁸

Den beste samfunnsbeskyttelsen er å hindre tilbakefall. Jeg antar det ligger til grunn for statsrådets kloke utspill. For unge lovbrøyttere har fengselsstraffen i så henseende spilt fallitt. Dette erkjennes i stortingsmeldingen «Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn» fra 2008.⁵⁹

Jeg mistenker at våre justispolitikere generelt er godt kjent med fengselsstraffens negative virkninger. Økt bruk av samfunnsstraff og alternative soningsformer tilsier dette. Som velger – interessert i egen trygghet – setter jeg min lit til at politikerne fortløpende vurderer hvilke straffer som virker – også på andre grupper enn de under 18 år.

4 Hvilket klima foregår debatten i?

Så til mitt siste hovedpoeng. Spontane krav om strengere straffer har gode vilkår i et debattklima som gir lite rom for prinsipielle og nyanserte synspunkter.

«Klokka er nitten, her er Drapsrevyen».⁶⁰

Det var tittelen på Sven Egil Omdals kommentar i Stavanger Aftenblad tidligere i høst. Og Omdal har rett; nyhetsbildet i Norge preges i stor grad av kriminalsaker.

Når journalistene ringer til justispolitikere i kjølvannet av alvorlige kriminalsaker, virker det som det bare finnes ett svar, nemlig strengere straff. – *Uansett*:

Da det kom for en dag at tiltalte i Sigrid-saken ble dømt til to års fengsel for grov voldsutøvelse i 2007, kritiserte to justispolitikere straffnivået i denne dommen. De to justispolitikere husket nok ikke at siden dommen falt i 2007, hadde de vært med på å skjerpe straffnivået for denne typen handlinger – og at straffen i dag ville vært strengere.⁶¹ Politikerne var altså opprørt over et foreldet straffnivå.

Pressens kritikk av straffnivået gjelder ofte atypiske saker.⁶² Dette bidrar til å gi et skjevt bilde av rettstilstanden, og fører debatten inn på et sidespor. Det generelle reaksjonsmønsteret drives av de mest alvorlige straffesakene.

Jeg vil påstå at det i første rekke er media som setter dagsorden i debatten om straffnivået i Norge. Et eksempel kan være VGs leder i september i år.⁶³ I forbindelse med en alvorlig drapssak skrev VG at det er naturlig at en så opprørende drapssak fører til en debatt om straffnivået i Norge. I lederen er budskapet at hevingen av straffnivået i draps-, volds- og sedelighetssaker er en utvikling i riktig retning, og at denne utviklingen er med på – sammen med åpenhet i rettssalen – å styrke nordmenn i troen på rettsstaten.

Etter min mening er det ikke grunnlag for generelt å hevde at et skjerpet straffnivå styrker troen på rettsstaten. Det blir enda mer misvisende å hevde dette i lys av en tragisk enkeltsak. Jeg skulle ønske at en journalist ville grave like mye i et slikt resonnement som kollegene gjør rundt First House sine kundelister.

Jeg slutter meg til uttalelsene til dr. juris Jørn Jacobsen ved Universitetet i Bergen, som i sin avhandling «Fragment til forståing av den rettsstatlege strafferetten» peker på at et av de viktigste utviklingstrekk i moderne strafferett er tendensen til politisering. En viktig årsak til dette er den rollen media spiller.

Jacobsen fremholder at dette lett resulterer i

*«... ein overbodspolitikk med ei slagside av kunnskapsforakt, antiintellektualisme og manglande forståing for dei djupare verdimesige spørsmåla. Resultatet vert eit høgare represjonsnivå og auka kostnader for både dei som skal lide straffa, og for skattebetalarane».*⁶⁴

Norge og enkelte andre europeiske land står i en særstilling når det gjelder det lave omfanget av kriminalitet. Kanskje er årsaken til dette nettopp et humant og velfungerende rettssystem?

Ropet om strengere straffer kan, sammen med andre forhold som økt overvåking, krav om bevæpning av politiet, nye hemmelige etterforskningsmetoder og i økende grad straff for såkalte forberedelseshandlinger på sikt føre til et samfunn hvor dagens rettsidealer som rettssikkerhet og human strafferettspleie blir den tapende part.

5 Avslutning

Det er nødvendig at debatten om straff føres på et mer prinsipielt og mindre følelsesladet nivå enn i dag. De som påberoper seg folks rettsfølelse burde i det minste forsøke å reflektere over hva dette innebærer.

Det er nødvendig med mer kunnskap. Vi har likevel nok forskningsbasert grunnlag for å hevde at det ikke er hold i påstanden om at strengere straffer – både generelt og på de fleste enkeltområder – vil være i samsvar med folks rettsfølelse.

Dermed er vi tilbake til utgangspunktet – når er straffene strenge nok?

Vi har nylig innført strafferammer på 30 års fengsel for folkemord og forbrytelser mot menneskeheten, og terror står for tur. «Det kriminalpolitiske klimaet» som departementet har vist til, utelukker ikke at også den generelle maksimumsstraffen med tiden settes opp til 30 års fengsel. Jeg mener at et samfunns maksimumsstraff – og samlede straffenivå – er et kulturelt kjennetegn. Det sier mye om hva slags samfunn vi ønsker å ha, og det har stor betydning for hva slags samfunn vi kommer til å få.

Hvorvidt man videre ønsker å besvare spørsmålet om «når er straffene strenge nok» i teoretiske, filosofiske eller praktiske vendinger, kan være opp til hver enkelt. Men svaret må alltid være tuftet på kunnskap. Det onde som straffen skal være, må forvaltes ansvarsfullt og meningsfylt.

I dag lider debatten om straffer først og fremst under et manglende korrektiv: Stortinget vet ikke at det er i utakt med befolkningen.

Konsekvensen må være at vi de fire kommende årene *ikke* hever straffenivåene i Norge. Nå må vi først se virkningene av de betydelige straffeskjerpelsene som kom i 2010. Deretter må vi ta en grundig og prinsipiell debatt om hvor vi skal legge det fremtidige straffenivået.

Takk for oppmerksomheten!

Sluttnoter

- 1 Se Leif Petter Olaussen, *Hva synes folk om straffenivået? En empirisk undersøkelse*, Oslo 2013 kap. 1.5.
- 2 Jf. Fremskrittspartiets handlingsprogram 2013–2017 s. 31.
- 3 Jf. Høyres stortingsvalgprogram 2013–2017 s. 74.
- 4 Se *Politisk plattform for en regjering utgått av Høyre og Fremskrittspartiet*, Sundvolden 7. oktober 2013: <http://www.hoyre.no/filestore/Filer/Politikkdokumenter/plattform.pdf>
- 5 Jf. Kristelig Folkeparti Politisk Program 2013–2017 s. 37.
- 6 Jf. Arbeidsprogram for Sosialistisk Venstreparti 2013–2017 s. 114.
- 7 Jf. Rt. 2000 s. 800.
- 8 Jf. strl. § 192.
- 9 Jf. Prop.97 L (2009-2010) kap. 5.
- 10 Jf. Rt. 2013 s. 193.
- 11 Jf. Trine Baumbach, *Straf for voldtægt i Danmark* i «Straf for voldtægt, NSFK Arbejdsgruppe i Oslo 2012» s. 9.
- 12 Hva gjelder mishandling i nære relasjoner, ble øvre strafferamme for ikke-grov overtredelse hevet fra 3 til 4 år. Ikke-grov legemsfornærmelse fikk sin øvre strafferamme økt fra 6 måneder til ett år. Strafferammene for de grove legemsfornærmelsene ble økt henholdsvis fra 3 til 4 år og fra 5 til 6 år. Strafferammen for ikke-grov legemsbeskadigelse ble hevet fra 3 til 4 år.
- 13 Jf. Magnus Matningsdal *Norsk spesiell strafferett*, Oslo 2010 s. 510.
- 14 Jf. Rt. 2011 s. 1751.
- 15 Jf. Prop.97 L (2009-2010) kap. 6.
- 16 Jf. Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 183-184.
- 17 Jf. Prop. 181 L (2012–2013).
- 18 Jf. strl. § 61.
- 19 Jf. strl. § 60a.
- 20 Jf. strl. § 162.
- 21 Jf. Rt. 1958 s. 434.
- 22 Jf. Ot.prp. nr. 40 (1961-1962) s. 10.
- 23 Jf. Magnus Matningsdal *Voldtektsstraff i Norge* i «Straf for voldtægt, NSFK Arbejdsgruppe i Oslo 2012» s. 37-38.
- 24 Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 137.
- 25 Jf. strl. § 192 første ledd bokstav b.
- 26 Jf. Trøndelag statsadvokatembeters høringssvar om endringer i straffeloven 1902 og straffeloven 2005 av 15. mai 2013.
- 27 Jf. Magnus Matningsdal *Voldtektsstraff i Norge* i «Straf for voldtægt, NSFK Arbejdsgruppe i Oslo 2012» s. 46.
- 28 Jf. Prop. 97 L s. 6.
- 29 Jf. strl. § 192 første ledd bokstav a.
- 30 Jf. Rt. 2013 s. 848.
- 31 Aftenposten 20. juni 2013.
- 32 Se Johs. Andenæs *Alminnelig strafferett*, 5. utg. ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn s. 89.
- 33 Jf. Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 77.
- 34 Se Morten Kinander *Straffens begrep og begrunnelse i norsk rett – en kritikk* i Jussens Venner nr. 3/2013 s. 155-192.

- 35 Jf. Rt. 1994 s. 1552.
- 36 Se Johs. Andenæs *Alminnelig strafferett*, 5. utg. ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn s. 76-77 og NOU 2002: 4 s. 113 flg.
- 37 Jf. *Den allmenne rettsfølelse – veiviser eller villeder i strafferetten?* Advokatforeningens årstale 2007.
- 38 Advokatforeningens spørreundersøkelse om straff og straffegjennomføring fra oktober 2013 utført av TNS Gallup.
- 39 NOU 2002: 4 s. 114
- 40 – *Dette svekker folks rettsfølelse*, Adressa.no 12.7.2013.
- 41 *Vurderer å stramme inn forvaringsstraff*, Aftenposten.no 16.3.2013.
- 42 Leif Petter Olaussen *Hva synes folk om straffenivået? En empirisk undersøkelse*, Oslo 2013.
- 43 Jf. Leif Petter Olaussen *Hva synes folk om straffenivået? En empirisk undersøkelse*, Oslo 2013 s. 32.
- 44 Sakene gjaldt partnervold, heroinsmugling, kioskan, voldtekt, bankbedrageri og gatevold.
- 45 Jf. Leif Petter Olaussen *Hva synes folk om straffenivået? En empirisk undersøkelse*, Oslo 2013 kap. 5.
- 46 Med unntak av sakene om heroinsmugling og bankbedrageri.
- 47 Jf. Leif Petter Olaussen *Hva synes folk om straffenivået? En empirisk undersøkelse*, Oslo 2013 s. 204.
- 48 *Vil ha mildere straffer*, kronikk av 31.10.2012 tilgjengelig på www.uib.no.
- 49 Undersøkelsen ble sendt samtlige møtende stortingsrepresentanter per 17. oktober 2013.
- 50 Jf. Rt. 2013 s. 903.
- 51 Jf. Rt. 2008 s. 717.
- 52 Jf. Rt. 2012 s. 1084.
- 53 Jf. Rt. 2012 s. 193.
- 54 Se Rett på sak 4/2006 s. 6 med videre henvisninger.
- 55 *Meddommerne er snillest*, Aftenposten.no 16.12.2006: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1572233.ece#.Umk1XhDlPyU>.
- 56 Magnus Matningsdal *Straffeutmåling: Politiske direktiver og signaler i Lov og Rett 2004* s. 323.
- 57 *Se Med! Eller? – Virkninger av, og utfordringer ved, gjenopprettende rett som alternativ eller supplement til straff. Konfliktråd i voldssaker* (NR-rapport nr. 14/2009).
- 58 Se Aftenposten 26. oktober 2013: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Egen-ungdomsstraff-fra-neste-ar-7351988.html>
- 59 Jf. St.meld. nr. 37 (2007-2008) .
- 60 Svein Egil Omdal *Klokka er nitten – her er Drapsrevyen*. Kommentar i Stavanger Aftenblad 5. oktober 2013: http://www.aftenbladet.no/meninger/omdal/Klokka-er-nitten_-her-er-Drapsrevyen-3266140.html#.UlogBxCbGMv
- 61 *Grov vold straffes for mildt*, Dagsavisen 6. september 2012: <http://www.dagsavisen.no/samfunn/grov-vold-straffes-for-mildt/>
- 62 Magnus Matningsdal *Straffeutmåling: Politiske direktiver og signaler i Lov og Rett 2004* s. 323.
- 63 *Forbrytelse og straff*, leder i VG 16. september 2013.
- 64 Jf. Jørn Jacobsen *Fragment til forståing av den rettsstatlege strafferetten*, Bergen 2009 s. 61-62.